

Тетяна Таїрова-Яковлева

докторка історичних наук,
провідна наукова співробітниця,
відділ загальної історії,
Санкт-Петербурзький інститут історії РАН
(Санкт-Петербург, Російська Федерація), tairovayak@mail.ru
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1050-4264>

Невідома перемога: перший значний епізод у кар'єрі І.Богуна

DOI: <https://doi.org/10.15407/!!!>

УДК: 94(477)«1643»

Анотація. Мета дослідження полягає у висвітленні на основі архівних матеріалів раніше невідомого епізоду з життя І.Богуна. **Методологія** базується на використанні загальнонаукового, конкретно-історичного, а також порівняльного методів. **Наукова новизна.** Уперше досліджується досі незнаний бій, що відбувся 1643 р. на Казанському перевозі через р. Дон. Детально зображено його перебіг, причини, результати, а також роль у подіях І.Богуна. **Висновки.** Бій на Казанському перевозі став найпершим із тих, що тепер відомі історичній науці, у кар'єрі майбутнього козацького полководця. Тоді козаки під орудою І.Богуна розбили загін донців і російських стрільців, котрі захищали «городок», що перешкоджав вільному переходу через Дон. І.Богун у той час служив отаманом у фортеці Кодак і мав під своєю рукою до 200 вояків. Він зарекомендував себе талановитим, відважним командиром, схильним до рішучих, а то й зухвалих дій, швидких, нестандартних рішень. Перемога біля Казанського перевозу принесла І.Богуну популярність у козацькому середовищі. Ця був перший випадок, коли він застосував «фортель», що надалі стане його «фірмовим» стилем. Звитяга І.Богуна викликала різку реакцію в Москві, спричинивши спеціальне розслідування.

Ключові слова: Богун, козацтво, Дике Поле, бій.

В історіографії, присвяченій видатному українському козацькому полководцеві Іванові Богуну, уже зустрічалися відомості про його ранні роки, які він провів у Дикому Полі, на прикордонні з Московською державою¹. Що стосується бою біля Казанського перевозу 20 травня (ст. ст.) 1643 р., про який ітиметься у цій статті, то про нього згадував А.Папков (утім без прив'язки до І.Богуна; до того ж автор ґрунтувався на одній російській «відписці», де ім'я отамана не зазначалося)², а Б.Флоря потрактував його рядовим епізодом («сутичка на Дону»)³. Насправді, це була подія більшого масштабу – як у кар'єрі самого козацького ватажка, так і в історії російсько-українських відносин 1640-х рр.

Загін І.Богуна з'явився на Дону в 1643 р. не випадково. До цього часу він був отаманом у Кодаку, тобто перебував на королівській службі. У Кодацькій фортеці, як

¹ Яковлева Т. Іван Богун-Федорович // Київська старовина. – 1992. – №5. – С.44; Флоря Б. Молоді роки Івана Богуна // Україна в минулому. – Вип.2. – К.; Л., 1992. – С.72–73.

² Папков А.И. Порубежье Российского царства и украинских земель Речи Посполитой (конец XVI – первая половина XVII в.). – Белгород, 2004. – С.178–180.

³ Флоря Б. Молоді роки Івана Богуна. – С.72–73.

відомо, після Ординації 1638 р. постійно стояла залога, а також реєстрові козаки на умовах ротації. Навряд чи І.Богун був реєстровцем, принаймні «черкаси» про нього говорили, що він служив саме у фортеці (вочевидь вони відзначили б його службу у Війську Запорізькому). Платня, яку він отримував, була дуже значною – 120 злотих на рік⁴. Для порівняння: рядові реєстрові козаки мали в той час 30 злотих⁵.

Перебуваючи на королівській службі, І.Богун упродовж 1641–1642 рр. здійснював походи на Сіверський Донець, у район Борівського перевозу, успішно нападаючи там на татарські загони. Під його рукою у цей час перебували від 50 до 70 «черкас». Слід зазначити, що з російськими прикордонними воеводами та служилими людьми він обходився підкреслено по-лицарськи, у найкращих традиціях шляхтича-сармата. Так само в майбутньому він поводитиметься з польською шляхтою, навіть у криваві роки повстання під керівництвом Богдана Хмельницького. У 1641 р. І.Богун відбив у татар російський полон і без викупу відпустив усіх у Святогір'я. До того ж відіслав валуйському воеводі Федорові Голенищеву перехоплене ним послання кримського «царевича» до Криму⁶. У 1642 р. він стояв «для языков крымских людей» на Борівському перевозі разом із валуйськими служилими⁷.

Але в 1643 р. все змінилося. У травні на чолі загону з 200 вояків І.Богун прибув до Казанського перевозу в районі гирла річки Богучар – правого притоку Дону. Від Борівського перевозу на Сіверському Дінці це приблизно 150 км по прямій. Тут були дві стратегічно важливих переправи через Дон – Білянська й Казанська, пролягав основний шлях татарських загонів у Московську державу. Саме в межиріччі Сіверського Дінця та Дону нерідко влаштовували свій стан татари⁸. Як побачимо нижче, І.Богун і в 1643 р. збирався йти проти них. Але на шляху до Дону виникла несподівана перешкода.

У російських документах є твердження, що загін І.Богун збирався перехопити московську посольську «розміну», яка прямувала у Крим. У принципі, «воровские черкаси» нерідко нападали на послів, іноді навіть убивали їх. Хоча їхні ватажки, що дотримувалися лицарських правил, намагалися таких ексцесів уникати (тут можна згадати Семена Забуського, котрий повідомляв валуйському воеводі П.Леонтєву, де кочують татари⁹). Чи справді І.Богун збирався нападати на посла – невідомо, оскільки відомості ці суто російські й не виключено, що вони пояснюються бажанням виправдати великий і нетиповий бій, який відбувся з «черкасами» (та в якому, до того ж, росіяни зазнали нищівної поразки).

Джерелами щодо цього бою слугують дві «відписки» воронезького воеводи Василя Ромодановського, «расспросные речи» стрілецького голови Василя Струкова, що командував із російського боку, та донського козака Івана Бушминова, який вийшов із полону. Мабуть, були ще інші документи, котрі лягли в основу офіційних скарг, складених у Посольському приказі. Є також списки вбитих і поранених. Матеріали зберігаються в Російському державному архіві давніх актів, у фондах «Розряд (Белгородський і Приказний столи)», а також «Зносини Росії з Польщею», «Зносини Росії з Туреччиною».

Події розгорталися таким чином. 29 березня (ст. ст.) 1643 р. воронезький сторожовий загін помітив «на крымской стороне реки Дону вверху на речке на Богучаре

⁴ Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф.210. – Оп.13. – №135. – Л.102.

⁵ Літопис Самовидця. – К., 1971. – С.45.

⁶ РГАДА. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.2. – №118. – Л.561–562.

⁷ Там же. – Оп.13. – №135. – Л.101–102.

⁸ Там же. – Оп.12. – Ч.2. – №118. – Л.558.

⁹ Русская историческая библиотека. – Т.24: Донские дела. – Санкт-Петербург, 1906. – С.437.

воинских людей человек со ста и болши, от Казанского перелазу от реки от Дону в полуднище»¹⁰. За цими вістями воевода В.Ромодановський відправив «у дрібних судах» (в іншому місці згадуються каяки) воронезького стрілецького й козацького голову В.Струкова. Мета відправки зазначалася в документі дуже нечітко: «Быть на реке на Дону на татарских перелазех на белянском и на казанском для обереганья, чтоб твоим государевым послом и твоей государевой казне от татар и от воров от черкас какова дурна не учинилось [...] и для поиска над воинскими людьми»¹¹. Цікаво, що роком пізніше белгородський воевода Микита Боборикін писав, що йшлося про станичників і «всяких твоих государевых людей», «которые по твоему государеву указу отпущены для своих нужд и конских покупок на Дон»¹². Де в Дикому Полі можна було «купити» коней? Хіба що відбити в татар.

Чисельність загону В.Струкова в документах відрізняється. У своїй першій «відписці» від червня 1643 р. В.Ромодановський указував: «Воронежских беломесных и полковых козаков и стрельцов человек с полтора ста»¹³. В.Струков стверджував, що він розділив свій загін: «И на Белянском [...] перелазе было стрельцов и козаков человек с семьдесят, Степан Капешаход с товарищи. А он де, Василей, был на Козанском перелазе, а с ним де было стрельцов и козаков человек семьдесят и болши». При цьому сам В.Струков стояв на «ногайській» стороні, «а на крымской [...] стороне стоял Максимка Нос с товарищи человек с сорок»¹⁴. У списках убитих із загону М.Носа числяться ті, що прийшли «ис казачьих городков охочие люди собою», тобто добровольці¹⁵. При цьому М.Ніс займав на «казанській» стороні «городок».

Хто й коли його збудував, залишається незрозуміло. В.Струков чітко говорив, що звели його вони самі («и будучи де оне на том Козанском перелазе на ногайской стороне и на крымской для всякого обереганя от воров от черкас и от крымских и от ногайских людей зделали городок»)¹⁶. Козак І.Бушминов із загону М.Носа стверджував, що вони «стали на казанском перелазе на крымской стороне, где преж сего в прежние годы ставвали те же чижовские и выползовские казаки для поиска над воинскими людьми, а тот де городок был у них зделан в яме для тово, штоб от воинских людей татар утаитца мошно было»¹⁷. Як виглядав такий «городок», ми точно не знаємо, але про аналогічний «казацкий городок» відомо, що в ньому був «зделан у них земляной вал и подле валу выкопан ров»¹⁸. Мабуть, ішлося про укріплений військовий табір-стан. В одному місці згадується, що це був «острожек»¹⁹, тобто, швидше за все, із дерев'яними фортифікаціями. Зазвичай такі споруди мали сторожові пости-вежі.

Згідно зі звітом В.Струкова, 18 травня (ст. ст.) 1643 р. «государевы послы Илья Милославской и дьяк Левонтей Лазаревской с твоею государевою казною и всяких чинов посольскими с ратными людьми мимо Козанского татарского перелазу прошли»²⁰. Про прохід посла «всево за два дни» до бою потім скаже й козак І.Бушминов²¹. Як маленький загін у 30–70 вояків, що перебував у засідці, міг захистити посла,

¹⁰ РГАДА. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.153.

¹¹ Там же. – Ф.89. – Оп.1. – 1643. – №1а. – Л.47.

¹² Там же. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.2. – №189. – Л.424.

¹³ Там же. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.153.

¹⁴ Там же.

¹⁵ Там же. – Ф.89. – Оп.1. – 1643. – №1а. – Л.46.

¹⁶ Там же. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.153.

¹⁷ Там же. – Ф.89. – Оп.1. – 1643. – №1а. – Л.47.

¹⁸ Там же. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.147.

¹⁹ Там же. – Ф.89. – Оп.1. – 1643. – №1а. – Л.48.

²⁰ Там же. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.154.

²¹ Там же. – Ф.89. – Оп.1. – 1643. – №1а. – Л.50.

котрий ішов, до речі, з чималою охороною, від кількатисячних татарських чамбулів? Розташування загонів обабіч перевозу говорить про спробу зробити засідку. Проти кого? Проти тих, хто сплавлятиметься Доном (нерідко так чинили «черкаси»)? Або проти тих, хто спробує скористатися переправою? Якщо мова про татар – зрозуміло. Але якщо йшлося про засідку на «черкас», чії наміри були неясними (можливо, вони йшли проти тих самих татар), то тут абсолютно нетрадиційна ситуація. Донці ніколи не вступали в бойові сутички з «черкасами», досить мирно ділячи з ними терени Дикого Поля, а вже без очевидного приводу – і поготів. Незрозуміло також, чому загін В.Струкова, що складався з досвідчених воронезьких козаків (чижовських та виполозовських), стрільців, донських козаків («из разных городков охочих людей»), не виставив сторожу, а комендант «городка» на «казанській» стороні М.Ніс виявився неготовим до наскоку І.Богуна.

Пряма атака на російську заставу – дуже нетипово для «черкас». Одна справа – виправи дрібних здобичницьких ватаг проти станичників із метою грабежу або захоплення коней. Але щоб великі сили без видимої причини й перспектив поживи напали на чисельний, добре озброєний і, до того ж, розташований в укритті загін – це зовсім не вписується у відомі інциденти. Якби І.Богун дійсно мав намір розбити польський караван, то, розминувшись із ним, він повинен був повернути назад та переслідувати його по свіжій «сакмі». Тим більше, що відставав від нього всього на два дні шляху. Маючи мобільний загін «у два коня», він легко міг це зробити. Замість цього вступив у серйозний і небезпечний бій.

Українські козаки застосували типову для запорожців тактику, що полягала в намаганнях захопити «городок» несподіваною атакою²². В.Струков доповідав: 20 травня (ст. ст.) 1643 р. «в полдни пришли с крымской стороны к тому Козанскому перелазу и к городку к нему Максимку Носу с товарищи черкас конных человек з двесте [...] и приход де к тому городку, почали оне, черкасы, к нему, Максимку с товарищи, приступать, и он де, Максимка, ис тово городка с ними черкасы учели битца и стрелять из ружья»²³. І.Бушминов називав 20б кінних «черкас», і також стверджував, що з'явилися вони опівдні²⁴.

Хід бою найбільш детально передано у звіті В.Струкова: «Он де, Василей, услыша тое стельбу, с стрельцами и с козаками, которые были с ним, с Василем, на ногайской стороне, седчи в мелкие суды в кояки и с ногайской стороны погребли на крымскую сторону на помоч к нему Максимку с товарищи и почели де оне теми козяками приставать на крымскую сторону к берегу»²⁵.

Тобто загін В.Струкова кинувся на допомогу «городку» й М.Носові. Однак «черкаси» проявили себе не як степові грабіжники, але як регулярні вояки (тут дуже важливо, що під орудою В.Струкова теж перебували професіонали військової справи). Не припиняючи облоги укріплення, частина козаків І.Богуна зайняли оборону «кримського» берега Дону. Зав'язався запеклий бій. «Те де черкасы иво Василя и стрелцов и козаков к берегу не припустили и по ним учали стрелять из ружья и он де, Василей, и служилые люди стрелцы и козаки с теми черкасы ис кояков билися многое время. И на том де бою те черкасы стрелцов и козаков в кояках почали ранить и от берега отбили прочь от крымской стороны на ногайскую сторону»²⁶. Зазнавши втрат, В.Струков був змушений відступити. «А как де

²² Сас П.М. Петро Конашевич-Сагайдачний: молоді роки. – К., 2006. – С.236.

²³ РГАДА. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.154.

²⁴ Там же. – Ф.89. – Оп.1. – 1643. – №1а. – Л.47.

²⁵ Там же. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.154.

²⁶ Там же.

он Василей и стрелцы и козаки на ногайскую сторону ис кояков на берег вышли и он де Василей и стрелцы и козаки с теми черкасы об реку Дон билися с полудня до вечера и тех де черкас он Василей и стрелцы и козаки побили многих, а иных переранили»²⁷; «иные де гдрь черкасы приступали к городку, что на крымской стороне к Максимку Носу с товарищи с полдну до вечера и на приступех де тот Максимка Нос с товарищи многих черкас побили и переранили»²⁸. Зрозуміло, що при штурмі нападники зазнають великих втрат, хоча (про це нижче) вони зовсім не були катастрофічними.

І ось тут І.Богун уперше (принаймні, наскільки нам відомо) застосував «фортель», на зразок тих, якими він згодом прославиться. «И как де, государь, стала смеркатца и оне де черкасы к тому городку приметали приметом сухим деревьям и камышом, а приметав, зажгли, а сами оне, черкасы, стали окола таво городка. И он де, Максимка Нос, товарищи ис тово городка пошел напролом отводом и с ними де, черкасы, он, Максимка, с товарищи билися, и на отводе, государь, твоих государевых служилых людей убили до смерти ево, Максимка Носа, с товарищи девятнадцати человек, а иных переранили»²⁹.

«Викурювання» оточених – досить відомий прийом³⁰, що характеризує І.Богуна вже як досвідченого командира. Однак використання очерету (вочевидь через явну нестачу в Дикому Полі хмизу) – цікава деталь. До того ж очерет горить дуже ефектно, із тріском.

Власне, на цьому бій скінчився. Загін М.Носа був перебитий або захоплений, «городок», як видно з подальшого, знищений. В.Струков переправитися так і не зміг. До речі, незрозуміло, чому він так і не відправив угору по Дону до свого загону, що стояв на Білянському перевозі, гінця по підкріплення. Адже бій тривав цілий день і підмога явно встигнула б.

Щодо точної кількості втрат. В.Струков наводив список пораниених (мабуть, зі свого загону): 2 стрільців і 5 козаків. Усі рани вогнепальні («из пищалей»): у ногу, руку, лівий бік тулуба, праву щоку³¹. І.Бушминов був пораниений стрілою з лука у плече³² та говорив про вбитих у загоні М.Носа: «десять и больши». При цьому вказував, що його самого «с товарищи двунатцати человек взяли живых всех раненых»³³. Математика в нього не сходилася: із загону в 40 осіб – 10 вбитих і 12 захоплених у полон. Якщо припустити, що дійсно полонених було 12, то загиблих виходить 28. Із полонених достовірно врятувався один. Отже втрати 39 вояків та 8 пораниених у В.Струкова. В офіційних звітах Посольського приказу фігуруватиме цифра 19 (за звітом В.Струкова) – і так надзвичайні втрати для російського порубіжжя (переважно вони становили 1–3 особи).

Що стосується українських козаків, то тут цифри ще більш умовні. В.Струков стверджував, що його люди «черкас» «побили многих, а иных переранили» – але це «по прикидке» через річку³⁴. І.Бушминов запевняв, що при відбитті «черкаського» штурму «многих людей побили, а иных переранили». А під час «пролому» «черкас убили человек с пятнатцать»³⁵.

²⁷ Там же. – Ф.89. – Оп.1. – 1643. – №1а. – Л.43.

²⁸ Там же. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.154.

²⁹ Там же.

³⁰ Сас П.М. Петро Конашевич-Сагайдачний: молоді роки. – С.236–237.

³¹ РГАДА. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.155.

³² Там же. – Ф.89. – Оп.1. – 1643. – №1а. – Л.44.

³³ Там же. – Л.48.

³⁴ Там же. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.154.

³⁵ Там же. – Ф.89. – Оп.1. – 1643. – №1а. – Л.48.

Про те, що втрати в І.Богуна були невеликими, свідчили подальші події. Переправившись через Сіверський Донець, його загін спустився по річці Міус «под Крым для добычи под татары». Там козаки наздогнали татарський 3-тисячний (!) чамбул, котрий повертався з-під Курська, та атакували його «на сонячному сході», мабуть під час привалу. І хоча І.Бушминов зі зловтіхою зазначав, що «черкас татарова многих людей побили и живем взяли дву человек», але можна припустити, що здобич, захоплена І.Богуном, була значною. Швидше за все, ішлося про коней – найцінніший у Дикому Полі приз. Після цього загін повернувся на Сіверський Донець, до Тора, а відтак пішов «у Литву»³⁶. Похід тривав довго – І.Бушминов перебував із «черкасами» «недель с пятнадцать». Це спростовує твердження, що начебто метою І.Богуна була посольська «казна».

Ще одне твердження І.Бушминова, яке викликає сумніви. Він заявив, начебто «черкаси», забравши полонених і «отведчи де от тово места версты с три и болши, тех новоприборных стрельцов и казаков одиннатцати человек те черкасы срубили, а иво, Ивашку, взял атаман Федка Игнатов»³⁷. Дуже нетрадиційні дії. Перебити полонених? Навіщо? І для чого було вести їх кілька верст? Щоб нічого не розповіли? Але ж на «ногайському» березі залишився В.Струков. Можливо, І.Бушминов вигорджував тих товаришів, котрі прилучилися до «воровских черкас»? Він називав їх «новоприбранными», тобто новобранцями, можливо з тих самих «черкас», яких чимало було на московській прикордонній службі. Показово, що у численних скаргах на І.Богуна у зв'язку з «черкаским боем», які йтимуть із російської столиці до Варшави, згадуватиметься тільки про 19 убитих, а про посічений полон ані слова.

Звідки відомо, що загоном командував саме І.Богун? Справа в тому, що цей бій викликав у Москві справжню бурю. Відписку В.Ромодановського було зачитано особисто цареві Михайлові Федоровичу, і у відповідь воеводі надіслали грамоту, де висловлювалося обурення, що він не повідомив імен убитих і взятих у полон: «Которые воронежцы служилые люди с головою с Василем Струковым в посылке на Дону были и на черкаском бою побиты и в полон поиманы, и ты б тем всем людем имяна прислал к нам к Москве, не замешкав за своею рукою»³⁸. Усім пораним цар велів видати «за службу и за раны [...] нашево денежново жалованя на лечбу ран, и дано еси им ищевов денежново жалованя на лечбу ран из воронежских ис таможенных ис кабацких доходов за болшие за тяжелые раны по полтретя рубли, за середние раны по два рубли, а за лехкие раны по полтора рубли человеку в стом на лицо и в ту дачю велел написать в розход»³⁹. Крім того, воронезькому воеводі наказувалося: «Которые вперед ис походу выйдут, и ты б тех полонеников роспросил подлинно, какими обычаем на них черкасы и которых местех и кою пору приходили и чиесю оплошкою черкасы их побили и в полон поимали и многие ль черкасци на них приходили, и хто у черкас имяны атаманы, и сотники, и в которых местех ныне те или иные литовские черкасцы и многие ль стоят, и какое от них воровство и в которых местех делаетца да о том о всем к нам писал»⁴⁰. Тобто передбачалося проведення детального розслідування передумов бою і причин поразки.

Збереглася копія другої «відписки» В.Ромодановського, від вересня 1643 р., надісланої в Посольський приказ. До неї воевода додавав список убитих і захоплених у полон (зі особа), а також «распросные речи» звільненого полоняника І.Бушминова.

³⁶ Там же. – Л.49.

³⁷ Там же. – Л.48.

³⁸ Там же. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.1. – №177. – Л.158.

³⁹ Там же.

⁴⁰ Там же. – Л.159–160.

Можна не сумніватися, що були якісь додаткові «відписки» та звіти, на основі котрих надалі складатимуться офіційні скарги польському королю.

І.Бушминов, який пробув із козаками І.Богуна більше трьох місяців і втік (якщо йому вірити), коли вони вже поверталися додому, у районі Святих Гір, називав чотирьох ватажків: «А те де черкасы приходили к ним к казанскому перелазу из четырех из литовских из разных городов: ис Хомуца, из Лубен, из Сорочна, из Кадака. Из Хомуца де города атаман Федка Игнатов, а из Лубен ясаул Малука Клеменов, а из Кодака города атман Ивашко Бугун, ясаул Кадака ж города, Сенкою зовут, а чей он сын он того не ведает»⁴¹. Ці відомості, мабуть, згодом було уточнено. В офіційній скарзі російського посольства князя А.Львова в 1644 р. про бій говорилося: «Приходили великого государя вашего, его королевского величества, стороны ис порубежных городов ис Хомутца, да с Сорочино черкасы конные человек з двесте, а старшины у тех черкас были Ивашко Бугун да Федка, а чей сын, а как ему прозвище и того неведомо»⁴². Ці слова надалі повторюватимуться у царських скаргах, а фраза «атаман ис города Кодака Ивашка Бугун» стане шаблонною. За іншими відомостями від 1643 р. під рукою І.Богуна було 70 осіб (очевидно, його люди з Кодака), а решта – набрані з «литовських міст», серед яких згадувалися Крилов, Чигирин, Миргород, Полтава, Говтва⁴³. Таким чином на 1643 р. І.Богун був уже досить авторитетним командиром і міг набирати у свій загін добровольців, включаючи отаманів та осавулів прикордонних міст.

Перемога біля Казанського перевозу, безумовно, принесла І.Богунові ще більшу популярність серед козацтва. У наступні роки самі «черкаси» відзначали його загін як найбільш «небезпечний» у Дикому Полі⁴⁴, а російські прикордонні воеводи у своїх грамотах доповідали про появу «воровских черкас» під орудою отамана І.Богуна – того, «что воровал в летошнем году, грабил и побивал станичников и всяких твоих государевых людей»⁴⁵.

Пояснювалося це не тільки масштабом розгрому московських станичників, що значно перевершував усі подібні сутички з «воровскими черкасами». Цей бій мав далекосяжні наслідки: знищення «городка» на Казанському перевозі зробило прохід «черкас» через Дон безперешкодним. Так, у 1646 р. воронежці спускалися на «бударах» (човнах), і в районі Казанського перевозу з «кримського» боку річки «громили их воровские черкасы пешие». Воронежський воевода у зв'язку з цим писав, що «впредь твоим государевым запасом отпусти на Дон (тобто на територію Війська Донського – Т.Т.-Я.) рекою Доном будут и торговым людем ход, и на Богучаре [...] или на Казанском перелазе без города и без твоих государевых ратных людей быти не мочно»⁴⁶. У 1647 р. він же доповідав цареві про необхідність зведення «городка» «на Богучаре или на Казанском перелазе», пояснюючи це тим, що «воровские черкасы реку Дон отняли меньшими людьми, и впредь торговым людем ходу на Дон от черкас не будет». Воевода підкреслював, що укріплення «и черкаской де ход в мордовские и в черемисские места и татарские перелазы по реке по Дону тем городом отымет и воровства от черкас по реке по Дону не будет»⁴⁷. У результаті в 1647 р. надійшов царський указ зміцнювати переправи⁴⁸.

⁴¹ Там же. – Ф.89. – Оп.1. – 1643. – №1а. – Л.49.

⁴² Там же. – Ф.79. – Оп.1. – Кн.67. – 1644. – Л.803 об. – 804.

⁴³ Там же. – Ф.389. – Оп.1. – Ч.2. – Кн.597. – Л.50 об.

⁴⁴ Там же. – Ф.210. – Оп.12. – Ч.2. – №189. – Л.424.

⁴⁵ Там же.

⁴⁶ Материалы для истории колонизации и быта Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ. – Х., 1890. – №10. – С.45.

⁴⁷ Там же. – №9. – С.45.

⁴⁸ Там же. – №11. – С.46–47.

Підбиваючи підсумок, можна стверджувати, що вже в 1643 р. І.Богун зарекомендував себе як талановитий і відважний отаман, прихильник рішучих дій, котрий не втрачав холоднокровності у складних бойових ситуаціях й удався до нестандартних рішень. Військовий талан, велика здобич – усе це сприяло зростанню його авторитету у середовищі козацтва та створювало в очах ворогів репутацію небезпечної людини. Напад на професійних вояків царської служби явно переслідував стратегічні цілі. І.Богун домагався вільного проходу в Дике Поле в районі Дону й Сіверського Дінця, де він успішно громив значно більші за його загін кількатисячні татарські чамбули. Можливо, це було частиною завдання, поставленого перед ним командуванням Кодацької фортеці. Але, головне, перемога 1643 р. відгукнулася в Москві, незабаром повністю змінивши долю І.Богуну, зробивши його непримиренним ворогом Речі Посполитої та навіть змусивши виступати під чужим ім'ям.

REFERENCES

1. Floria, B. (1992). *Molodi roky Ivana Bohuna. Ukraina v mynulomu*, 2. Kyiv; Lviv. [in Ukrainian].
2. Papkov, A.I. (2004). *Porubezhnye rossiyskogo tsarstva i ukrainskikh zemel Rечи Pospolitoy (konets XVI – pervaya polovina XVII v.)*. Belgorod. [in Russian].
3. Sas, P.M. (2006). *Petro Konashevych-Sabaidachnyi: molodi roky*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Yakovleva, T. (1992). Ivan Bohun-Fedorovych. *Kyivska starovyna*, 5, 44–53. [in Ukrainian].

Tatiana TAIROVA-YAKOVLEVA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
 Leading Research Fellow,
 Department of General History,
 St. Petersburg Institute of History RAS
 (St. Petersburg, Russian Federation), tairovayak@mail.ru
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1050-4264>

Unknown Victory: the First Significant Episode in the I.Bohun's Career

Abstract. The aim of the research is to investigate the previously unknown I.Bohun's young years on the basis of documents from the Russian State Archive of Ancient Acts. The methodology is based on general scientific and specific historical research methods, as well as the comparative method. The scientific novelty is that for the first time, on the basis of archival documents, the unknown fight of the famous Cossack commander I.Bohun, which took place in 1643 on the Kazan ferry of the Don River, is described. The article details the course of the fight, the causes and results, as well as the personal role of I.Bohun. **Conclusions.** The fight on the Kazan ferry of the Don River is the very first battle of I.Bohun, which is now known to historical science. During the fight, a detachment of Cossacks under the command of I.Bohun defeated a detachment of Don Cossacks and Russian archers who defended the "town" which did not give free passage through the Don. I.Bohun at that time was the otaman in the Kodak fortress and had 200 Cossacks under his command. I.Bohun has shown himself as a talented, courageous and successful chieftain who dared to take decisive and daring actions, did not lose his presence of mind in difficult combat situations and used quick, non-standard solutions. The victory at the Kazan ferry, of course, brought I.Bohun fame, both among the security forces and among the Cossacks. This fight is also the first time when I.Bohun used "trick", which later became his signature style. Bohun's victory, the loss of more than 19 people by the Russians caused a sharp reaction in Moscow and prompted an investigation at the highest level.

Keywords: Bohun, Cossacks, Wild Fields, fight.